

1919 MECLİS-İ MEBUSAN SEÇİMLERİNİN “KURUCU MECLİS OLUŞTURUCU” NİTELİĞİ

Mehmet Faruk KOÇAK*

ÖZ

Modern devlet anlayışının gelişmesinden sonra devlet iktidarının birbirinden bağımsız üç ayrı organa eşit şekilde dağıtılması gerektiği düşüncesi yaygın olarak kabul görmüştür. Anayasa Hukuku'nun temelinde; bu devlet organlarının kuruluşunu, ilkelerini, işleyişini düzenlemek ve vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini güvence altına almak üzere normlar hiyerarşisinde kanunların üstünde yer alacak kurallar olması gerektiği düşüncesi yatar. Anayasa Hukuku'na Türk anayasal gelişmeleri çerçevesinde baktığımızda Sened-i İttifak (1808) ile başlayan ve iki yüzyılı aşkın bir zamanın getirdiği birikimden oluşan bir hafıza görmekteyiz. Bu çalışmada da 1919 yılında gerçekleştirilen Meclis-i Mebusan seçimleri Anayasa Hukuku'nun bakış açısıyla incelenecek ve dönemin konuyla bağlantılı olayları; kurucu iktidar kavramı ekseninde aktararak, 1919 seçimlerinin TBMM'nin toplanmasına olan etkisi nedeniyle “kurucu meclis oluşturucu” niteliği olduğu ortaya konacaktır. I. ve II. bölümlerde terim açıklamalarına, III. ve IV. bölümlerde tarihi olaylara ve V. bölümde ise olayların ilgili kavramlar çerçevesinde değerlendirilmelerine yer verilmiştir. Çalışmada irdelenecek olan bu kavramlar, Kıta Avrupası Hukuku'na ve Türk Anayasa Hukuku öğretilerine olan belirgin etkisi nedeniyle Fransız Kamu Hukuku anlayışının çerçevesinden tarif edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa Hukuku, Türk anayasal gelişmeleri, kurucu iktidar, kurucu meclis, 1919 Meclis-i Mebusan seçimleri

THE ‘CONSTITUENT ASSEMBLY-FORMING’ CHARACTERISTIC OF 1919 ELECTIONS FOR OTTOMAN CHAMBER OF DEPUTIES

ABSTRACT

The thought of separating state functions equally to three independent bodies was widely accepted in the world after the concept of modern state had been revealed. By the same token; through set of rules that are superior than statutes in the hierarchy of norms, defining the structure, principles, mechanism of these entities and ensuring the fundamental rights and liberties of the citizens from state lay the foundations of the Constitutional Law. As we research into this body of law in the perspective of constitutional development in Turkey, we observe a chain of historical events that are stemmed from Sened-i İttifak (1808). Respectively, in this study, with narrating the

* Yüksek Lisans Öğrencisi-İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı. İstanbul Barosu'na kayıtlı stajyer avukat. (mehmetfarukkocak@gmail.com)

Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih : 16/02/2018

Yayınlanmasının Uygun Görüldüğü Tarih: 03/07/2018

regarding historical events of the Ottoman Chamber of Deputies (Meclis-i Mebusan) elections which took place in 1919 will be analysed in terms of constituent power and constituent assembly premises. In I. and II. chapters the related terms are clarified and in III. and IV. chapters historical events are explained. At the end, events are evaluated in the light of said premises under the title of Assessments. The terms examined in the article will be explained compliant with the French concept of public law due to its high impact on Continental Law and Turkish Constitutional Law doctrine.

Keywords: *Constitutional law, Constitutional development in Turkey, Constituent power, Constituent assembly, 1919 elections for Ottoman Chamber of Deputies*

I. KURUCU İKTİDAR KAVRAMI

Çalışmamızın konusunu teşkil eden “kurucu iktidar” (*constituent power, pouvoir constituant*), şüphesiz ki anayasa teorisinin temel kavramlarından biridir. Bundandır ki, Türk Anayasa Hukuku öğretisinde bu kavramının farklı bakış açılarına göre değişik tanımlarını bulmak mümkün haldedir. Örneğin; Atay bu kavramı “anayasayı yapan veya değiştiren, yani devletin hukuki ve siyasi kimliğini belirleyen kurucu güç” olarak,¹ Gül “devleti hukuki bir kurum olarak kuran güç” olarak² tanımlamakta; Can ise “toplumsal meşruiyet gereksinimi duymayan ‘güç ilişkilerinin’ bir ürünü” olarak³ tarif etmektedir. Meseleyi sınırlarımızın dışına çıkıp karşılaştırmalı olarak irdelediğimizde de dünyanın çeşitli bölgelerinden akademisyenlerin bu alana katkı sağlayan tariflerinin olduğunu görürüz. Söz gelimi Alman hukukçu Schmitt kurucu iktidarı “kendi siyasal varlığının nitelik ve biçimi hakkındaki somut temel kararı verme gücüne sahip olan irade”⁴ olarak tanımlarken; Fransız anayasa kuramcısı Sieyès bu kavramı *ulusa* işaret ederek “kurulu bir devlette kurulu olmayan bir iktidar”⁵ olarak tanımlamaktadır.

Türk öğretisini incelemeye devam edecek olursak; Gözler, müstakil olarak kurucu iktidar kavramı üzerine yazdığı tezinde bu kavramı kabaca;

¹ Ender Ethem Atay, “Anayasa Kavramının Tanımı, Hazırlanması ve Değiştirilmesi Arasındaki İlişki”, **GÜHFD**, C.XII, Sy.1-2, 2008, s.525.

² Cengiz Gül, **İktidarın Sınırlandırılması ve Hukuk Devleti**, Ankara: Adalet Yayınları, 2010, s.62.

³ Osman Can, “Anayasayı Değiştirme İktidarı ve Denetim Sorunu”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 62, Sa: 3, 2007, s. 105.

⁴ CAN, **A.g.m.**, s. 105, Dn.5.

⁵ CAN, **A.g.m.**, s. 105, Dn.5.

anayasa yapma ve var olan anayasayı değiştirme gücü olarak tanımlar.⁶ Verilen bu tarifi oluşturan unsurlar olan “anayasa yapma” ve “anayasa değiştirme” güçleri ise öğretilerde genel olarak ‘asli kurucu iktidar’ ve ‘tali kurucu iktidar’ adları ile yerleşmiştir. Kurucu iktidarı; asli kurucu iktidar anlamıyla incelediğimizde karşımıza bağlı olduğu anayasa ile somutlaşan ‘kurulmuş iktidar’ kavramı çıkmaktadır. Kurulmuş iktidar var olan devletin içindedir, sınırları o devletin sınırları ile çakışır. Fakat kurucu iktidar herhangi bir devlet içinde değildir, bilakis o bizzat devletin kaynağıdır, devletin sınırlarını çizen güçtür.⁷ Bahsedilen özellikleri nedeniyle kurucu iktidarın, kurulmuş iktidardan önce var olan⁸ ve onun organlarını ve sınırlarını belirlemiş bir *güç* olduğunu söyleyebiliriz. Denilebilir ki kurucu iktidar anayasayı yapar, anayasa ise devleti şekillendirir ve ancak “egemen” olan, kurucu iktidarı kullanabilir. Dolayısıyla bu *gücün* ne olduğunu kavramak için öncelikle *egemenlik kuramları* üzerinde durulması gerekir. Zira egemenlik “devleti devlet yapan güç” olarak tanımlanmaktadır.⁹ Yazının ilerleyen bölümlerinde bu iki kuramın tarif ettiği kurucu iktidar düşüncesi irdelenecek ve 1919 seçimleri bağlamında kurulan meclisin bu teorilerin ileri sürdüğü koşulları sağlayıp sağlamadığı incelenecektir.

Anayasa hukuku bağlamında; egemenliğin kaynağı, sınırları ve kimin eliyle kullanılacağı sorunları üzerine tarih boyunca ileri sürülmüş pek çok farklı görüş vardır. Bununla birlikte günümüz Anayasa Hukuku öğretisinde egemenlik kavramının anlamını halk egemenliği ve ulusal egemenlik kuramlarında bulduğunu görürüz.¹⁰ Yazının ilerleyen bölümlerinde detaylandırılacağı üzere bu kuramlar iki büyük siyasal rejim modeline kaynaklık eden ayrı teoriler olarak değerlendirilmektedir.¹¹

⁶ Türk anayasa öğretisine yadsınamaz derecede katkı sağlamış olması ve sadece bu kavrama odaklanılmış bir çalışma olması dolayısıyla, bu makalede ağırlıklı olarak bu tanım ekseninde yorumlara yer verilmiştir. Kemal Gözler, **Kurucu İktidar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1990, s.10.

⁷ GÖZLER, **Kurucu İktidar**, s.14.

⁸ Hans Kelsen’in, kurucu iktidar kavramını Malberg’in görüşlerine de paralel olarak, “hiçbir norm ile bağlı olmayan, anayasa öncesi iktidar” olarak tanımlamış olması hakkında bkz. CAN, **A.g.m.**, s. 105, Dn.5.

⁹ Yusuf Şevki Hakyemez, **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2004, s.63.

¹⁰ Yusuf Soner Demirel, **Egemenlik Kavramı Ve Klasik Egemenlik Anlayışının Yeni Sınırları**, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s.42.

¹¹ Mehmet Ali Ağaoğulları, “Halk Ya Da Ulus Egemenliği’nin Kuramsal Temelleri Üzerine

Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'nde kavramsallaştırdığı *halk egemenliği kuramına* göre seçilmişler ile seçmenler arasında basit bir vekalet ilişkisi vardır. Yani seçilmişler seçmenlerin efendileri değil, görevlileridir. Buna göre seçilmişler adeta birer memurdur, seçmenler onları diledikleri zaman işbaşına getirir ve diledikleri zaman işten uzaklaştırır. Koşullar üzerinde tartışma hakları olmadığı gibi emir ve talimatlara da uymak zorundadırlar.¹² Seçilenlerin yetkileri hususunda ise *yürütme gücünü elinde bulunduranların* sözleşme yapma haklarının olmadığını savunulduğunu görürüz. Buna göre onlar sadece halkın onlara vermiş olduğu görevleri yurttaş olmanın bir gereği olarak yaparlar. Dolayısıyla sadece basit yasama faaliyeti yapma yetkisi olan ve sözleşme yapma yetkisi olmayan bu gücün *kurucu iktidar* olmadığını söylememiz gerekir. Bununla beraber, eserde geçen “*yürütme gücünü elinde bulunduranlar*” ifadesi bize bir iktidarın varlığını anlatır. İşte seçilenlerin sahip olduğu ve kurucu iktidar niteliği olmadığı açıklanmış bu gücü bir kurulmuş iktidar olarak anlamamız gerekir. Bu düşüncelerin savunulmasının hemen ardından ise ‘bütün yurttaşların’ *sözleşmeyi* geri alma yetkisinin olduğu ifade edilerek aslında sahibinin ‘bütün yurttaşların iradeleri’ olduğu bir tür kurucu iktidar tarif edilmektedir.¹³ Dolayısıyla Rousseau'nun açıkça tanımlamamakla beraber, kurucu iktidar vasfını haiz olan ve olmayan iktidarlara tarif ederek aslında kurucu-kurulmuş iktidar ayrımının temellerini attığını ifade edebiliriz. Sözün özü, halk egemenliği kuramına göre kurucu iktidar bütün yurttaşların iradesi ile oluşur. Seçmenler kendilerine temsilci seçerek onlara yasa yapma yetkilerini devretmekle beraber, kurucu iktidarlara kullanmak için bizzat irade göstermeleri gerekir.

Kurucu iktidar, 20. yüzyılın başlarında Carre de Malberg tarafından halk egemenliği ve ulusal egemenlik kuramlarına göre ayrı ayrı temellendirilmiş ve pek çok kamu hukukçusu tarafından da kabul görmüştür.¹⁴ Bu öğretiyeye göre halk egemenliğinin kabul edildiği bir sistemde kurucu iktidar özel vekaletle yetkilendirilmiş bir meclis aracılığı ile kullanılır:

Birkaç Düşünce”, **AÜSBFD**, Cilt: XLI, No: 1-4, Ocak-Aralık 1986, s.1.

¹² Jean-Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, çev. Vedat Günyol, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012, s.95.

¹³ ROUSSEAU, **A.g.e.**, s.96.

¹⁴ Bahtiyar Akyılmaz, “Millî Egemenlik Kavramının Gelişimi”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: II, Sa: 1-2, 1998. s. 216.

“Anayasa yapmak için seçmenler tarafından özel bir vekaletle görevlendirilmiş yani halkın olağanüstü delegasyonunu almış bir meclise gerek vardır.”

(Carré de Malberg, c.II, s.536)¹⁵

Aynı öğretilerde ulusal egemenlik ilkesi; halk egemenliği anlayışından farklı olarak toplumu oluşturan somut bireylerin değil, örgütlenmiş soyut bir birlik ifade eden bir ‘ulus’un egemenliği şeklinde açıklanır. Kurucu iktidar o toplum içinde geçmişte yaşamış, halihazırda yaşayan ve ileride yaşayacak olan tüm bireylere dağılmıştır, yani ‘ulus’a aittir. İşte ulusal egemenlik-halk egemenliği kuramlarının birbirinden ayrıldığı en temel anlayış farkı da burada doğar. Halk egemenliği anlayışında gücün kaynağı o zaman diliminde o devletin ülkesinde yaşayan belirli yurttaşların hakimiyeti iken, ulusal egemenlik anlayışında gücün kaynağı o zaman diliminde yaşayan yurttaşları kapsayan fakat daha büyük bir anlam ifade eden soyut bir varlık olarak ulustur. Dolayısıyla bu anlayışa göre sadece yaşayan bireylerden oluşan toplum fertlerinin bir araya gelerek anayasa yapma meşruiyeti bulunmamaktadır. Malberg, ulusal egemenlik ve kurucu iktidar ilişkisini şu şekilde açıklar:

“Ulusal egemenliği hiçbir otorite kendisinde topladığını iddia edemez. Bu sistemde kurucu iktidar-kurulmuş iktidar ayrılığı sadece yasama organının kurma gücüne sahip olmadığı anlamına gelmez; aynı zamanda, kuruculuk için tüm iktidarların birleşmesi gerektiği anlamına gelir.” (Carré de Malberg, c.II, s.549)¹⁶

Sonuç olarak anlatılan görüşlerin savunduğu ulusal egemenlik kuramına göre, kurucu iktidarın oluşması için “tüm iktidarların birleşmesi” gerekmektedir. Kurucu iktidarın öğretilerde asli ve tali kurucu iktidar olmak üzere iki şekilde incelendiğini belirtmiştik. Dolayısıyla hem asli hem tali kurucu iktidarın tüm iktidarlarının birleştiği varsayımında oluşacağını söyleyebiliriz. Ayrıca bu noktada Gözler’in tali kurucu iktidarı, sınırının asli kurucu iktidar tarafından çizilmiş olması yönüyle *kurulmuş* bir iktidar olduğunu savunduğunu ifade etmeliyiz.¹⁷ Kanımızca incelenen konu, özellikle kurucu meclis ve asli kurucu iktidar kavramlarının kuramsal nitelikleri bakımından önem arz

¹⁵ Aktaran: GÖZLER, dipnot **Kurucu İktidar**, s.15.

¹⁶ Aktaran: GÖZLER, dipnot **Kurucu İktidar**, s.16.

¹⁷ Kemal Gözler, **Asli Kurucu İktidar - Tali Kurucu İktidar Ayrımı: TBMM Yeni Bir Anayasa Yapabilir mi?**, Ece Göztepe ve Aykut Çelebi (Editörler), Demokratik Anayasa: Görüşler ve Öneriler, İstanbul, Metis Yayınları, 2012, s. 47.

etmektedir. Dolayısıyla, bu başlıkta kurucu iktidar kavramının kökenine yer verilmekle yetinilerek özelliikli tartışmaya bir sonraki başlıkta değinilecektir.

II. ASLİ KURUCU İKTİDAR VE KURUCU MECLİS

Anayasa öğretisinde, anayasayı yapmak suretiyle devleti şekillendiren güç olarak tanımladığımız asli kurucu iktidarın niteliği hakkında görüş birliği bulunmamaktadır. Fakat yazının bağlamı nedeniyle bu tartışmalara derinlemesine girilmemiş ve 1919 seçimleri ile asli kurucu iktidar arasındaki ilişki hakkında yapılan değerlendirmeler, pozitivist hukuk anlayışına göre aktarılmıştır. Belirtmek gerekir ki asli kurucu iktidar, pozitivist görüşü benimsemiş hukukçuların “büyük bir kısma göre” *hukuk dışı ve sınırsız* bir iktidardır.¹⁸ Öyle ki bu iktidar kendi kendini var etmiştir, ona hukukilik verecek daha eski bir kural bulunmadığı için de hukuk dışı bir olgudur.¹⁹ Bu durumda; anlatılan görüşün benimsenmiş olması halinde bu hukuk dışı olgunun, adalete yönelmiş toplumsal yaşama düzeninin²⁰ yok olduğu ve toplumun hukuka uymasını sağlayan soyut bağların koptuğu; savaş, darbe, devrim gibi olağanüstü hallerde oluştuğunu söylemek gerekir.²¹ Bu olağanüstü halleri ise bu bağlamda rasyonel aklın ve mantığın olmadığı kriz dönemleri olarak çerçevlendirmek mümkündür.²² O halde, bu görüşün kabulü halinde asli kurucu iktidarın önceden öngörülemeyen özel koşullarda ortaya çıktığını kabul etmemiz gerekmektedir.

İzah edilen çerçeveden bakıldığında; yeni baştan bir anayasa yapma gücü anlamına gelen asli kurucu iktidarın sadece hukuk boşluğu olan olağanüstü ortamlarda ortaya çıktığı sonucu çıkmaktadır. Bu düşünce; Türk hukuk öğretisinin çoğunluğu tarafından benimsenmekte ise de “siyaset kökenli akademisyenler” ve “bazı hukukçular” tarafından eleştirilmiştir.²³

¹⁸ Erdoğan Teziç. **Anayasa Hukuku**. 13. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2009, s.156-57.

¹⁹ Cem Eroğul. **Anayasayı Değiştirme Sorunu**. Ankara: AÜSBF Yayınları, 1974, s.23.

²⁰ Yasemin Işıktaç, **Hukuk Başlangıcı**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2010, s.16.

²¹ Öğretimde birtakım yazarların bu sava şiddetle karşı çıktığı müşahede edilmektedir. Yazarlar bu görüşün sahiplerini “elitist” olarak nitelermekte ve bu şekilde “statükocu bir anlayış” benimsendiğini iddia ederek görüş sahiplerini anti-demokratik uygulamaları meşru görmekle suçlamaktadır. Bkz. Ahmet Nohutçu, Mücahit Bektaş, “Yeni Anayasa Tartışmaları Etrafında Kurucu İktidar, Kurucu Meclis ve Referandum Kavramlarının Analizi”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt.5, Sa: 1, 2017, s. 1-23.

²² Jon Elster, The Optimal Design of a Constituent Assembly, Engin Saygın (çev.), **AÜHFD**, Cilt.58, Sayı 2, 2009, s.416.

²³ NOHUTÇU/BEKTAŞ, **A.g.m.**, s. 18.

Yapılan eleştirilerden birine göre²⁴ bu baskın görüş; anayasa, kurucu iktidar ve kurucu meclis kavramlarına *transandantal* (aşkın) bir anlam yüklemekte ve böylece *status quo* (statüko/mevcut düzen) yanlısı bir anlayış²⁵ benimsemektedir. Bu eleştirinin yoğunlaştığı hususun,²⁶ kurucu iktidarın kaynağının *ulus* olarak kabul edilmesi olduğu ifade edilebilir. Zira asli kurucu iktidarın ancak olağanüstü durumlarda ortaya çıkabileceği düşüncesinin kökünde ulus egemenliği kuramının yattığı söylenebilir. Kanaatimizce burada üzerinde durulması gereken konu, “anayasa yapmak” ve “anayasayı değiştirmek” eylemlerinin farklarıdır. Zira asli kurucu iktidar ve tali kurucu iktidar ayrımı yapılırken “sıfırdan anayasa yapmak” eylemi asli kurucu iktidara hasredilmekte ve fakat “anayasayı değiştirmek” eylemi tali kurucu iktidarın yetkisi içinde görülmektedir. Bu bakımdan asli kurucu iktidarın sadece olağanüstü durumlarda ortaya çıktığı düşüncesini “kan dökülmeden anayasanın değiştirilemeyeceği tehdidi” olarak niteleyen görüşü²⁷ isabetsiz olarak değerlendirmek gerekir. Zira; her ne kadar yazarlar kurucu iktidarın asli ve tali olarak ayrılması düşüncesine katılmadıklarını belirtse de

²⁴ NOHUTÇU/BEKTAŞ, **A.g.m.**, s. 3.

²⁵ “Kurucu iktidar ve demokrasi ilişkisini düşünme, düşüneni kurulu düzen hakkında, devrimcilik ya da muhafazakarlık uçları arasında açık bir pozisyon almaya sevk eder.” Bkz. Dinçer Demirkent, “Anayasal Kuruluş Konusunda Kapanmayacak Tartışma: Hannah Arendt ve Carl Schmitt’te Kurucu İktidar Sorunu”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt.39, Sa: 3, 2015, s. 93.

²⁶ Sözü edilen yazarların bazı ifadelerinin *eleştiriye açık* olduğu ifade olunabilir. Bkz. NOHUTÇU/BEKTAŞ, **A.g.m.** Öncelikle eserin 8. sayfasında asli kurucu iktidar kavramı “halk, millet, vatandaş, toplum egemenliği” olarak tanımlanarak ve 10. sayfasında ise “halk/millet egemenliği” ifadesi tercih edilerek bir terim karmaşası yaşanmasına yol açılmıştır. Eserin genelinde halk ve millet egemenliği kavramlarının birbirine koşturularak gösterildiği görülmektedir. Bununla beraber anayasa hukuku perspektifinden bakıldığında millet kavramı esasen halk kavramına değil, ulus kavramına koşturularak kullanılmaktadır. Dolayısıyla asli kurucu iktidarın halk egemenliğine işaret etmesi ile millet egemenliğine işaret etmesi arasında ciddi bir fark bulunmaktadır. Yazarların bu ciddi farklılığa rağmen, bu husus hakkında ortaya bir *açıklama getirmeksizin* sözü edilen kavramları birbirine denkmışçesine kullanmaları eleştiriye açıktır. Bir başka açıdan bakıldığında, eserin 11. sayfasında “...halk egemenliğine dayanmayan ve bu yönüyle meşru kabul edilemeyecek...” ifadesiyle millet egemenliği anlayışından temellenen anayasaların bir yönüyle meşru kabul edilmemesi gerektiği savunulmuştur. Kanaatimizce egemenlik kuramları nitelikleri gereği; “meşru” olanın ne olduğunu farklı bakış açılarından ifade eden teoriler olarak görülmelidir. Aynı soruna farklı perspektiften cevap veren bu kuramlar, meşruiyet kavramının niteliğini zaten en baştan farklı çizmektedir. Bu bakımdan, bazı anayasaların “halk egemenliğine dayanmadığı için meşru kabul edilmemesi gereğini” ifade eden düşünce, esasen bu hususta bir tartışmaya girilmeksizin meşruiyet kavramına tek taraflı bir bakış açısı ile yaklaşmış olması ile eleştiriye açıktır.

²⁷ NOHUTÇU/BEKTAŞ, **A.g.m.**, s. 19.

öğretide yapılan ayrıma göre tali kurucu iktidar esasen asli kurucu iktidarın kurduğu²⁸ bir iktidardır ve anayasal kuralların çerçevesinde kalarak anayasayı değiştirme gücünü haizdir. Dolayısıyla kurucu iktidarı asli ve tali olarak ikiye ayırarak inceleyenlerin; asli kurucu iktidarın sadece olağanüstü hallerde ortaya çıkacağını ifade etmesi, anayasanın barışçıl yollarla değiştirilemeyeceğini beyan etmek anlamına gelmemektedir. Anayasayı değiştirme eylemi bir yana, “sıfırdan anayasa yapmanın” olağan dönemde mümkün olup olmadığı sorunu, kökenini toplum sözleşmesi kuramlarından alan soyut bir tartışma olarak görülmelidir. Gerçekten de anayasaların oluşturulması veya buna kimin yetkisi olduğu gibi problemler “hukuk-normatif bir sorun olmaktan çok siyasal, ekonomik ve sosyal” sorunlardır.”²⁹

İfade edildiği üzere Türk öğretisinde genel kabul gören görüşe göre anayasa yapma meşruyetini haiz “iktidar”, olağanüstü durumlarda ortaya çıkmaktadır. Peki ya anayasanın kabul etmesinden sonra da ortaya çıkmış bu “anayasa yapma iktidarı” devam etmekte midir? Agamben bu konuda; kurucu iktidarın, anayasanın yapılmasından sonra kurulmuş iktidar vasfını kazanarak anayasal bir güce dönüştüğünü ifade etmekle beraber anayasayı sıfırdan inşa etme kudretini kaybetmediğini savunur.³⁰ Ona göre mevcut anayasa, kendisini oluşturan gücün asli kurucu iktidar olma doğasının devam ettiğini kabul eder. Dolayısıyla asli kurucu iktidar, Agamben’in görüşüne göre anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra da varlığını sürdürmektedir. Bu bakış açısı, anayasa yapma iktidarının ancak olağanüstü durumlarda ortaya çıktığı savına karşı gelmesi ve olağan durumlarda da sıfırdan anayasa yapılmasına imkân vermesiyle dikkat çekmektedir. Şüphesiz ki karşılaştırmalı hukukta Arendt ve Schmitt, kurucu iktidar hakkında ileri sürdükleri argümanlarla öne çıkan en önemli isimlerden ikisidir.

Sieyès’in; düşüncesine ulusal egemenlik kuramını kaynak olarak yaptığı kurucu-kurulu iktidar ayrımını savunan Schmitt, Agamben gibi kurucu iktidarın *sürekli* olduğunu ileri sürer. Ona göre kurucu iktidar, *yasal* bir alanda değil *meşru* bir alanda hareket etmektedir, zira bu iki alan arasında

²⁸ GÖZLER, *Asli Kurucu İktidar - Tali Kurucu İktidar Ayrımı: TBMM Yeni Bir Anayasa Yapabilir mi?*, s. 47.

²⁹ CAN, *A.g.m.*, s. 105.

³⁰ Hasan Küçükkaya, “Şiddeti Doğuran Bir Faktör Olarak Kurucu İktidar Sorunsalı”, **II. Hukukun Gençleri Sempozyumu: Şiddet Döngüsünü Kırmada Hukukun Rolü**, Ankara: Umut Vakfı Araştırma Merkezi, 2011, s. 2.

uyuşmazlık çıktığında yasal olan ortadan kalkmaktadır.³¹ “Demokrasinin üç moment” olarak adlandırılan kavramsallaştırmasında³² birinci moment olarak işaret ettiği “anayasanın öncesi ve üzerindeki” halk, kurucu iktidara işaret etmektedir. Bu dönemde yetki verme yetkisine (*competence-competence*) sahip halk, iradesini başka bir norma bağlı olmadan kullanır ve kamusal varlığı ile doğrudan ortaya çıkar. İkinci moment olarak tali kurucu iktidar olarak yorumlayabileceğimiz “anayasa kapsamında” halkı gösterir. Kurucu iktidarın sürekliliği tezinin kaynağını ise üçüncü moment olan “anayasa sonrası” halk oluşturur. Bu durumda; halk, biçimlendirilmemiş varlığı ile kamusal alanda toplanarak “anayasa kapsamında” olmayı aşar ve kurucu iktidarın sürekliliğini sağlar. Bu alanın önemli isimlerinden bir diğeri olan Arendt ise öğretilerdeki kurucu-kurulu iktidar ayrımını “Sieyés egemen kralın yerine egemen ulusu koymaktan başka ne yapmıştı ki?” diyerek dışlamaktadır.³³ Ona göre, anayasayı tıpkı Amerikan Devrimi örneğinde olduğu gibi; kamusal tartışma, ikna ve diyalog yöntemlerini kullanarak kurumların yapılması gerekir.³⁴

Bu tartışmalar ile ulaşılan sonuç ne olursa olsun, anayasa yapma eylemi hakkındaki düşüncenin sonraki aşamasında bir sorun ile daha karşılaşılacaktır ki o da asli kurucu iktidarı kullanacak olan *organın* ne olacağı muammasıdır. Tarihsel örnekler incelendiğinde bu organın, anayasanın hazırlanış biçimine göre farklı şekiller aldığı görülmektedir. Gerçekten de anayasaların hazırlanma koşulları ve tarzlarına tarihsel perspektiften göz attığımızda 1848 Prusya Anayasa’sı gibi monarşik biçimlere veya 1789 ABD Anayasa’sı gibi demokratik biçimlere rastlamaktayız. Bu bağlamda monarşik biçimleri *ferman* ve *misak* olarak, demokratik biçimleri ise *kurucu meclis* ve *kurucu referandum* olarak sıralamak mümkündür.³⁵

Kurucu meclis, (*constituent assembly, assemblée constituante*) kuramsal temellerini yukarıda açıklanan doğrultuda, esasen ulusal egemenlik teorisinden almaktadır. Şöyle ki; egemenliğin soyut ulusa ait olması durumunda demokrasi ancak temsil yoluyla gerçekleştirilebilir. Zira bu anlayışta halihazırda toplumu oluşturan bireyler egemenliği geçmiş ve gelecek bireylerle paylaşmaktadır.

³¹ DEMİRKENT, A.g.m., s. 108.

³² DEMİRKENT, A.g.m., s. 109-112.

³³ DEMİRKENT, A.g.m., s. 97.

³⁴ DEMİRKENT, A.g.m., s. 100.

³⁵ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**. 13. Baskı, İstanbul: Ekin Kitabevi, 2013, s.107.

Bu nedenle onların seçecekleri vekillerin sadece seçmenlerin değil, aynı zamanda toplumun geçmiş ve geleceğinin iradelerini de temsil ettiği kabul edilir. Dolayısıyla bu anlayışta anayasayı yapacak olan irade, seçmenlerin eliyle belirlenen ve tüm ulusu temsil ettikleri kabul edilen vekiller tarafından kullanılmalıdır. Kurucu meclisin, olağan dönem meclislerinden farkı ise kendilerine verilen görev ve duyulan güvenden doğar. Her ne kadar iki meclis de doğrudan genel oy ile seçiliyor olsa da birisine kurucu iktidar devredilerek anayasa yapma güveni verilmekte iken ötekine ise kurucu iktidar güveni verilmeyip yalnızca olağan dönem yasalarını yapma vekaleti verilmektedir.³⁶

Elster kurucu meclisleri 4 kategoriye ayırarak inceler, bunlar; *anayasal konvansiyonlar, yetkilendirilmiş kurucu yasama organları, kendiliğinden oluşmuş yasama organları ve kendiliğinden oluşmuş yasama meclisleri* olarak sıralanmaktadır. Anayasal konvansiyon başlığı altında incelenen organlar sadece anayasa yapmaları için seçilirler ve sadece bu amacı yerine getirirler. Yetkilendirilmiş kurucu yasama organları ise anayasa yapmanın yanı sıra yasama işlemleri de gerçekleştirir. Üçüncü başlık olan kendiliğinden oluşmuş kurucu yasama organı, kurucu meclis olması amacıyla seçilmemiştir fakat ilerleyen süreçte kendisini kurucu meclise dönüştürür. Ve son olarak; kendiliğinden oluşmuş yasama meclisi, aslında anayasal konvansiyon olarak seçilen fakat sonrasında “daha fazlasını yapabilen daha azını da yapabilir” ve “bir gücü yaratan o gücü de kullanabilir” ilkeleri doğrultusunda yasama faaliyeti de yürütmeye başlamış bir meclis olarak tanımlanmaktadır.³⁷

Şüphesiz ki bu sayılan başlıklarda incelenen kurucu meclis niteliğindeki parlamentoların her birinin kuramsal olarak hukuki zemini mevcuttur. Fakat uygulamadaki yansımaları, somut olay bazında incelenerek gerek ilkesel gerekse demokratik özellik ölçütlerine göre değerlendirilip nitelendirilebilir. Gözler’e göre asli kurucu iktidar niteliği gereği demokratik yollarla oluşmak zorunda değildir, hatta genelde anti-demokratik olarak oluşur ve bu durum anayasanın kendisinin demokratik nitelikte olup olmamasından bağımsızdır.³⁸ Gerçekten de açıklandığı üzere asli kurucu iktidar genellikle³⁹ rasyonel aklın

³⁶ GÖZLER, **Kurucu İktidar**, s.85.

³⁷ ELSTER, **A.g.m.**, s.421 vd.

³⁸ GÖZLER, **Kurucu İktidar**, s.104.

³⁹ Arendt’e göre başta Fransız Devrimi ve onu takip eden bütün devrimci hareketler, Amerikan devrimi hariç, kendilerine örnek olarak “en yüksek buyurma gücü” anlamına gelecek şekilde ulusal egemenlik düşüncesini almıştır. Aktaran: DEMİRKENT, **A.g.m.**, s. 100. O halde asli kurucu iktidarın olağanüstü durumlarda ortaya çıktığı savının ulusal egemenlik kuramı ile

ve sağduyunun ortadan kalktığı olağanüstü durumlarda oluşmaktadır. Böyle özellik arz eden durumlarda tam anlamıyla bir demokratik organın tesisine rastlamak güçtür. Bir başka açıdan baktığımızda, kurucu iktidarın görünüm şeklinin demokratik olmadığı fakat kurulan devletin demokratik olduğu örneklerin en barizi olarak; *anayasal devletin* Magna Carta gibi monokratik belgelerle şekillendirildiği fakat dünyanın en eski demokrasilerinden biri olarak kabul edilen İngiltere’yi gösterebiliriz.

Yazının bundan sonraki bölümünde, yukarıda açıklanan kurucu meclis kavramının kuramsal temelleri, dönemin koşullarından kısaca bahsedildikten sonra son Meclis-i Mebusan ve TBMM ile kıyaslanacaktır. Bu bilgiler ışığında ve aşağıda irdeleneceği üzere; 1919 yılı seçimiyle teşekkül eden Meclis-i Mebusan ile 1920 yılında Ankara’da toplanan TBMM arasında nitelikli bir ilişkinin varlığına işaret edilecek ve 1919 seçimlerinin “kurucu meclis oluşturucu niteliği” sorgulanacaktır.

III. 1914-1918 MECLİS-İ MEBUSANI’NIN FESHİ VE 1919 SEÇİMLERİ

Bilindiği üzere I. Dünya Savaşı; 1918 yılının sonlarında galip devletler ile yenik çıkan devletler arasında ayrı ayrı imzalanan ateşkes antlaşmaları ve devamında akdedilen barış antlaşmaları ile son bulmuştur. Doğal bir sonuç olarak savaşın ve antlaşmaların her bir yenik devletin kendi örneklemeleri üzerinde etki bıraktığını söyleyebiliriz. Örneğin Almanya’nın, savaşın getirdiği ekonomik vaziyetin ve cephelerdeki başarısızlığın etkisiyle 1918’in Ekim ayında adeta bir “barut fıçısına”⁴⁰ dönüşmüş olduğu ifade edilmektedir. Bu dönemde arka arkaya gelen grevlerin başlattığı toplumsal olaylar; Kasım 1918’de cumhuriyetin ilanına giden olaylar silsilesini başlatmış ve sürecin bütününde Weimar Anayasasının kabulüyle yeni bir rejim teşekkül etmiştir. Osmanlı Devleti’nin savaş sonrası durumu da benzer olmakla birlikte anlaşılması için dönemin siyasal konjonktürü ve kronolojisinin irdelenmesi gerekir.

Osmanlı’nın son dönem devlet yönetimini elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri (İTC), 1918’e kadar sürecek olan iktidarlarını Ocak 1913’te Bab-ı Ali baskını ile sağlamıştır. Takip eden yıl ise Meclis-i

bağını bu bakımdan kurmak mümkün haldedir.

⁴⁰ Colin Storer, “Weimar Cumhuriyeti’nin Kısa Tarihi”, çev. Sedef Özge, İstanbul: İletişim Yayınları 2. Baskı, 2015, s.49-50.

Mebusan’ın oluşumu için seçim tarihimizde *sopalı seçimler* adıyla bilinen seçimler yapılmış ve bunun sonucunda İTC mecliste ezici bir güç haline gelerek yönetimi tamamen ele geçirmiştir. İTC’nin yönetimde olduğu süre boyunca uyguladığı politikalarla rakip siyasi görüşlere baskı uyguladığı ve bunu sonucu olarak toplumda hoşnutsuzluk oluşturduğu savunulabilir.⁴¹ Bu hoşnutsuzluğa ek olarak; devletin savaşta yenilmesi, hükümetin 30 Ekim 1918’de ağır hükümler içeren Mondros Ateşkes Antlaşması’nı imzalaması ve Kasım 1918’de yurdun işgalinin başlaması İTC hakimiyetindeki meclise ve hükümete karşı birçok eleştirinin/tepkinin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu tepkilerin sonucu olarak ilk önce 8 Ekim 1918 tarihinde dönemin hükümeti olan Talat Paşa hükümetinin istifa ettiğini ve ardından İTC’nin ılımlı isimlerinden oluşan Ahmet İzzet Paşa hükümetinin kurulduğunu görmekteyiz. Hükümet değişikliğinin ardından ise meclise karşı eleştirilerin başladığını ifade edebiliriz. Örneğin aralık ayı Meclis-i Ayan içtimaındaki konuşmasında Ferit Paşa, “meclis üyelerinin işgal nedeniyle temsil ettikleri yerlerle irtibatlarını yitirdiğini ve bu nedenle yeni bir meclise ihtiyaç olduğunu” ifade etmiştir.⁴² Aynı şekilde dönemin sadrazamı Tevfik Paşa; “meclisin ihtiyaç olan kanun taslaklarını komisyonlara iletmediğini, hatta bu kanunlarla düzenlenmeye çalışılan meselelerden ötürü hükümeti eleştirdiğini, bu nedenle mevcut meclis ile işleri yürütmeye imkân kalmadığını” belirtmiştir.⁴³

Anlatılan şartlar içinde Sultan Vahidüddin, 21 Aralık 1918 tarihli *irade-i seniyyesi* ile 1914-1918 Meclis-i Mebusanı’nı feshetmiştir. Fakat belirtilmelidir ki Kanun-i Esasi’nin 7. maddesine göre⁴⁴ padişahın meclisi fesih yetkisi, 4 ay içinde yeni seçimlerin düzenlenmesi şartına bağlanmıştır. Buna rağmen bahsedilen irade-i seniyyede yeni seçim ile ilgili bir ifade bulunmaması, İstanbul basınından ve muhalif oluşumlardan tepkiler yükselmesine sebep olmuştur. Sonuçta *Meclis-i Vükela* durumu açıklığa kavuşturmak için 4 Ocak 1919 tarihinde bir karar alarak, işgal edilen bölgeleri ve mevcut seferberlik halini gerekçe göstererek seçimleri süre belirtmeden ertelediğini

⁴¹ Niyazi Karaca (1995), “**Meclis-i Mebusan’dan Büyük Millet Meclisi’ne Geçiş Sürecinde 1919 Genel Seçimleri**”, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, s.18.

⁴² KARACA, A.g.m., s.9.

⁴³ KARACA, A.g.m., s.11.

⁴⁴ “... **MADDE 7.-** Dört ay zarfında bilintihap içtima etmek üzere ledeliktiza Heyeti Mebusanın feshi hukuku mukaddesei padişahidendir...” Bkz. Türk Anayasa Hukuku Sitesi, <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>, (ET: 20.12.2017).

ilan etmiştir.⁴⁵ Bahsedilen kararın alınmasında işgal bölgelerinden bir şekilde mebus çıkarılmaması ihtimalinin gözetilmiş olduğunu ifade edebiliriz. Zira bu ihtimalin gerçekleşmesi halinde; mebus çıkarılmayan bölgelerin devlete aidiyeti hususunun Paris Barış Konferansı toplantılarının sürdüğü bağlamda uluslararası tartışmaya açılabilceği tehlikesinin düşünüldeği söylenebilir.

Özetle; 1919 seçimleri öncesinde Osmanlı Devleti'nin içinde olduğu bu konjonktürde yurt toprakları işgal edilmeye başlanmış, İTC'nin savaş süresince muhalefeti baskı altında tuttuğu iktidarı kaybolmuş, birbiri ardına cemiyet ve fırkalar teşekkül etmeye başlamıştır.⁴⁶ Ayrıca anlatılan sürecin devamında bir iktidar boşluğu oluşmaya başladığını ifade edebiliriz. Zira mevcut yasama organının feshedilmesiyle artık gücünü halkı temsil etmesinden almayan bir iktidar tezahür etmiş ve bu iktidar gitgide İstanbul dışına söz geçiremez hale gelmiştir. Bu zaman diliminde İstanbul dışı olarak ifade edilen Anadolu ve Trakya'da, ileride Millî Mücadele hareketini oluşturacak olan ve vatan topraklarının işgaline çare bulmak için yerel ölçekli olarak toplanan kongreler görünmeye başlamıştır. İşte bu yerel toplantılarda oluşan yapılar ilerleyen süreçte İstanbul Hükümeti'nin boşluğunu doldurmuştur. Tanör bu toplantılara “yerel kongre iktidarları” ismini vermekte ve toplantıların Kemalist hareket öncesinde ve dışında tamamen sivil toplum inisiyatiflerinden doğmuş olduğunu belirtmektedir.⁴⁷ Gerçekten de bu oluşumlara bir tür iktidar gözüyle bakmak gerekir zira Mustafa Kemal bu kongreleri Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ismiyle (ARMH) birleştirinceye kadar kuruldukları bölgelerde bir tür idare organı hüviyetinde hareket etmişlerdir. ARMH ismiyle birleşmeleriyle bir ulusal kongre iktidarı genel kurulu oluşturmuş olan yerel kongreler,⁴⁸ ayrıca Heyet-i Temsiliye'nin (HT) seçimiyle bir yürütme organı da oluşturmuştur.

⁴⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Meclis-i Vükela Mazbataları No: 214, 4 Kanun-ı Sani 1335, sıra no: 8.

⁴⁶ Öyle ki Türkiye'de 1908 sonrası siyasi hareketliliğin en yoğun olduğu dönem olarak 1918-1920 arası gösterilmektedir. Bkz. KARACA, A.g.m., s.20.

⁴⁷ Tanör ayrıca yerel kongrelerin mütareke döneminin ürettiği siyasi yapıların ilk halkaları olduğunu ve açıkça devletleşme eğilimi gösterdiğini belirtir, buna Kars ve Batı Trakya Cumhuriyetleri'ni örnek verir. Bkz. Bülent Tanör, “Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri”, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 24. Baskı, 2014, s.227.

⁴⁸ Yerel kongrelerin sayısının 30, toplam delege sayısının ise 1500 civarında olduğu ve delegelerin orta sınıf-burjuva olarak değerlendirilebileceği söylenmektedir. Bkz. TANÖR, A.g.e., s.228.

ARMH'nin, düzenlediği kongrelerde bağlayıcı kararlar almaya başlamasına rağmen *egemenliğini* bir monarka dayandırmadığını, hatta gücünün kaynağı olarak milleti gösterdiğini görmekteyiz. Bununla beraber alınan kararların meşruiyet temelini, seçimle oluşmuş bir meclise dayanmıyor oluşu nedeniyle sağlam olmadığını söylememiz mümkündür. Zira kongre iktidarları tarafından belirlenen ilkeler ve alınan kararlar, ‘millet’ vekili sıfatı olmayan kongre delegeleri tarafından vücuda getirilmiştir. 1919 Meclis-i Mebusan seçimlerinin yerel toplantılarda şekillenen bu irade için önemi burada yatmaktadır. Gerçekleşen seçim ile birlikte yerel kongrelerde alınan kararların meşrulaştırılma imkânı yakalanmıştır.⁴⁹ Bu noktadan yola çıkarak; ARMH'nin kongrelerde kabul ettiği esasların bir mecliste kabul edilerek hukuki zemine oturtulmasını istediğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla ARMH'nin seçim yapılması kararı almasının ve İstanbul Hükümeti'ni bu seçime zorlamasının sebebi olarak bunu görmemiz mümkündür. Bu seçim kararının alınmasına giden sürecin belirleyici etmenlerinden ilki 23 Temmuz 1919'da başlayan Erzurum Kongresi'nin 14. toplantısıdır. Meclisin tekrar toplanması için İstanbul Hükümeti'ne baskı yapılması kararı bu toplantıda alınmış ve bu karar kongre beyannamesinin 8. maddesi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca kongre devam ederken Kazım Karabekir, İstanbul Hükümeti'nin kongre hakkında bilgi istediği telgraflara verdiği cevaplarında “bu kongre gibi hallerin önüne geçebilmek için meclisin açılması gerektiğini” ifade etmiştir.⁵⁰

Erzurum Kongresi sonunda yayımlanan kararlar sonucu; kongrelerin, bağımsızlığını yitirmiş İstanbul Hükümeti'nin milli emellere aykırı hareketlerine karşı koyma görevini üstlendiği ve milli iradeye dayanmayan kararların milletçe kabul edilemez nitelikte olduğu ifade edilmiştir. Bu kararlarla birlikte meclisin tekrar toplanması için seçim yapılması talebini içeren bir telgraf Sadaret'e gönderilmiştir. Durumun ARMH açısından önemine mukabil, açılacak bir meclisin ‘saltanat şurası’ ismiyle faaliyet gösteren İstanbul Hükümeti açısından da kararlarına hukuki bir zemin sağlamak adına hayati bir gereksinim olduğu ifade edilebilir. Nitekim Sivas Kongresi'nin hemen sonrasında 3 Ekim 1919'da İstanbul'daki Ali Rıza Paşa hükümeti seçim kararı almış ve 7 Ekim 1919'da seçim kararnamesini vilayetlere göndermiştir. Gelineen noktada bir meclis açılmasının hem İstanbul hükümeti hem de ARMH açısından kaçınılmaz ve her iki taraf için de risk barındıran bir ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bahsedilen bu risk ise seçimlerden çıkacak sonuca bağlı olarak taraflardan birinin hukuki gücünü yitirmesi ihtimalidir.

⁴⁹ KARACA, A.g.m., s.117 vd, TANÖR, A.g.e., s.229.

⁵⁰ KARACA, A.g.m., s.119.

1919 seçimleri Ekim-Aralık ayları arasında 15 vilayette ve 51 livada icra edilmiştir. Mebusların seçim bölgeleri incelendiğinde günümüz Türkiye'sinin sınırlarından seçildikleri dikkat çeker. Bununla beraber işgal edilen bölgelerin büyük kısmı meclise temsilci gönderememiştir. Seçimler “İntihabat-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkati”ne uygun olarak iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu kanuna uygun olarak öncelikle ikinci seçmenler (müntehib-i sani) belirlenmiş ve ardından bu seçmenlerin oy kullandığı ikinci bir seçim daha düzenlenmiştir. İstanbul’da ilk derece seçimleri 15 Ekim 1919’da başlatılmış ve sonucunda 469 ikinci seçmen belirlenmiştir. İkinci derece seçimleri ise 18 Aralık 1919’da İstanbul Darülfünunu konferans salonunda düzenlenerek aralarında Darülfünun Hukuk Fakültesi profesörü ve İstanbul Barosu başkanının da olduğu on bir mebus seçilmiştir.

Seçimlerin Anadolu vilayetlerindeki aşamalarında ARMH hakimiyetinin olduğu söylenebilir de cemiyetin kendisinin aday göstermediğini ifade etmemiz gerekir. Bundan da öte Halide Edip’in⁵¹ 1919 seçimleri için ‘seçimler mümkün olanın en hür olarak yapılması idi’ değerlendirmesini yapmış olduğunun altının çizilmesi gerekir.⁵² Atatürk de seçimler için yaptığı değerlendirmede “intihabat mücadelesi o derece serbest cereyan etmektedir ki en müterakki ve medeni memleketlerde bile bu surette müdahalesiz intihap olmamıştır zannındayım” demiştir.⁵³ 1912 seçimlerinde tecrübe edilen hükümet baskısının toplumda oluşturduğu olumsuz etki hala zihinlerdeyken, bilhassa hassas özellik arz eden 1919 seçimlerinin şaibeli olmamasına gayret edilmiş olması ve gerekli önlemlerin alınmış olması beklenen bir durumdur.

1919 seçimlerinin dönemin koşullarına göre demokratiklik gösterdiğini ifade edebiliriz. Basınının seçimlere katılımı teşvik ettiğini, farklı görüşlerdeki gazetelerin güncel olayları yorumlarla beraber köşelerine taşıdığını görmekteyiz.⁵⁴ Seçimleri katılım açısından değerlendirdiğimizde

⁵¹ Kadınların mebusluk hakkı olmamasına rağmen Halide Edip, Giresun’dan 8 ve Beypazar’dan 22 oyun 20’sini almıştır.

⁵² Seçim yapılan işgal bölgelerine örnek olarak Batum’u verebiliriz. Seçilen vekiller Meclis-i Mebusan’a ulaşmadan meclis kapatılmıştır. Bu temsilciler doğrudan TBMM’ye katıldılar. Bkz KARACA, A.g.m., s.248.

⁵³ Bülent Tanör, “Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)”, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, 2002, s.329 vd.

⁵⁴ 1919 yılı seçim döneminde basın yazdıklarına örnek olarak; İfham Gazetesi: “Türkoğlu intihap hakkını kullan, vereceğin reylerle memleketin geleceğini sen tayin edeceksin” Alemdar Gazetesi: “Seçimler başlıyor, İttihatçılara rey vermeyiniz” Bkz. Niyazi Karaca (1995), “Meclis-i Mebusan’dan Büyük Millet Meclisi’ne Geçiş Sürecinde 1919 Genel

Türklerin yoğun bir ilgi gösterdiğini, Musevilerin ağırlıklı olarak katılım sağladığını söyleyebiliriz. Fakat vilayetlerdeki nüfus çoğunluğu iddialarının zarara uğramasını istemeyen Rum ve Ermeni cemaatlerinden oy kullanan gruplar olmakla beraber genel eğilimin seçimlere katılmama yönünde olduğu ifade edilebilir.⁵⁵ Seçime birçok siyasi parti katılmıştır ki bunlardan birisi Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasıdır (TİÇSF). Bu fırkanın rehberliğinde ve bir kısım sendikaların da eşliğinde işçi ve amelelerin Şehzadebaşı’nda iki bin kişilik bir miting düzenlediğini dönemin basınından öğrenmekteyiz⁵⁶. Mitingde; halihazırdaki iki dereceli seçim sisteminin düzenlendiği kanunun yerine; doğrudan, eşit ve gizli oy ilkelerinin benimsendiği yeni bir kanun talep edilmiş, İstanbul’da ‘proletarya’nın üç mebus çıkarması için çalışılacağı ifade edilmiştir. Dönemin basınında seçimle ilgili yer almış ve dikkat çekici bir başka içerik ise kadınların seçim hakları ile ilgilidir. 20 Ekim 1919 tarihinde Vatan Gazetesi’nde yayınlanan bir anket çalışması ile seçimlerde kadınlara seçim hakkı verilip verilmemesi hususu tartışılmıştır. Toplumun önde gelen eğitim kurumlarının katıldığı çalışmanın sonucunda katılımcıların tümünün teorik olarak tüm kadınların seçimleri katılmasını desteklediği görülür. Fakat Türk kadınının seçim hakkı hususunda Amerikan Koleji’ndeki bazı öğretmen ve öğrencilerin de aralarında yer aldığı bir grubun, kadınların seçimlere katılmalarından önce eğitim ve kültür düzeylerini yükseltmeleri gerektiğini ve bunun da beş ila on beş yıl arasında süreceğini ifade ettikleri dikkat çekmektedir.⁵⁷

Seçimler yurt genelinde devam ederken HT üyeleri arasında Meclis-i Mebusan’ın nerede toplanacağı hususunda fikir ayrılıkları baş göstermiştir. Meclisin İstanbul’da mı yoksa başka bir yerde mi toplanması gerektiği hususunda karar alınmak üzere toplantılar yapılmaya başlanmış ve 29 Kasım 1919’daki toplantı tutanağından öğrendiğimiz kadarıyla *yurdun sarsıntıya uğramasına mâni olmak için sakıncaları olsa bile* meclisin İstanbul’da toplanması gerektiği kararı alınmıştır.⁵⁸Karar metninde; İstanbul’a gidecek

Seçimleri”, s.254.

⁵⁵ KENDİRCİ, A.g.e., s.28.

⁵⁶ Mehmet Öznur Alkan, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Seçim Tarihimizden Manzaralar”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sa: 210, 2011, s.45-46.

⁵⁷ Serkan Tuna, “Son Osmanlı Mebusân Meclisi Seçimleri Sürecinde Siyasî Bir Anket: Türk Kadınına Seçim Hakkı Verilmeli mi?”, **CTAD**, Yıl 12, Sayı 23, 2016, s.25-52.

⁵⁸ Mustafa Kemal Atatürk, “**Nutuk**”, (Hazırlayan: Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu) İstanbul: Çağ Yayınları, 39. Baskı, 2002, s.152.

ARMH üyelerinin mecliste ulusal bir grup kurmaları, sivil örgüt liderleriyle görüşüp desteklerini almaları ve bu üyelerin güvenliklerini temine yönelik birtakım önlemlerin alınması maddelerinin yer aldığı görülmektedir. Ayrıca halihazırda devam eden ve Mondros Ateşkesini tamamlayacak barış antlaşmasının koşullarının tartışıldığı Paris Barış Konferansı'ndan millet için olumsuz bir karar çıkması halinde *milli iradeye* başvurulması kararı alınması gerektiği kaydedilmiştir. İlerleyen zaman diliminde ise İstanbul'a gidecek mebuslara; İtilaf devletlerinin ateşkes kurallarını bozarak millet haklarını zedeleyici işler yapabilecekleri, bunlara karşı durulması ihtimalinde meclisin dağıtılacağı, mebusların tutuklanabileceği ve sürgüne gönderilebileceği hususlarında uyarılar yapıldığı görülmektedir.⁵⁹

En nihayetinde seçimlerin tamamlanmasının ardından 168 mebuslu son Meclis-i Mebusan Fındıklı'daki sahil sarayında 12 Ocak 1920'de padişahın Hatt-ı Hümayun'u ile açılmıştır. Seçilen mebusların çoğunluğunun ARMH destekçisi olduğunu ve içlerindeki tek gayrimüslimin Musevi cemaatinden İstanbul mebusu Prof. Mişon Ventura Efendi olduğunu görmekteyiz. Meclisin açılış konuşmasında Ahmet Ferid Bey olağanüstü koşullara rağmen toplanan meclis için; "Türk ölmemiştir, ölmeye de niyeti yoktur. Toplanan meclis bunun semeresidir, veni vidi vici, istedim toplandım çalışıyorum demiştir" ifadelerini kullanmıştır.⁶⁰ Kendirci'ye göre üyelerin altmış tanesinin ittihatçı, altısının liberal, ikisinin sosyalist ve geri kalan yüz tanesinin ise "bilinmeyen" olarak sınıflandırılması gerekir.⁶¹ Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren İTC üyelerinin kovuşturmaya başlandığı düşünüldüğünde, görüşü tespit edilemeyen bu yüz kişinin içinde de ittihatçı düşünceden üyeler olduğu savunulabilir. Fakat görev yaptığı süre oldukça kısa olan son mecliste siyasi bir hava esmemiş, genel itibarıyla ARMH'ci bir hava hâkim olmuştur.

Son Meclis-i Mebusan'ın kabul ettiği en önemli karar şüphesiz ki 28 Ocak 1920 tarihli Misak-ı Milli (*Ulusal Ant / Milli Yemin*) beyannamesidir. Bu metin; Amasya, Erzurum ve Sivas'ta alınan kararlarla doğrulmuş, esaslarını kongre iktidarlarının çizmiş olduğu ve devletin hangi sınırlarda, nasıl bir

⁵⁹ ATATÜRK, A.g.e, s.153.

⁶⁰ Niyazi Karaca (1991), "**İstanbul Basımında 1919 Genel Seçimleri**", Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s.112. Yazar, son meclisin üye sayısı için 162 kaydını düşerken Hasan Kendirci 168 Mebus olduğunu ifade etmektedir.

⁶¹ Hasan Kendirci, "**Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Kopuş ve Süreklilikler**", İstanbul: Kitap Yayıncılık, 2009, s.27 vd.

egemenlik anlayışında olacağını ilan eden bir içeriğe sahiptir. Dolayısıyla denilebilir ki Misak-ı Milli; kendi kaderini çizmek üzere toplanmış yerel kongre iktidarlarının, birlikte yaşamak üzere anlaştıkları hususlar hakkında vücuda getirdikleri *sözleşmelerini* açıklamalarıdır. Gerçekten de bu beyanname gerek içeriği ile gerekse kongre iktidarlarının uzlaşmasıyla oluşması ile akıllara toplum sözleşmesi kuramlarını getirmektedir.²⁸ Ocak'ta gizli oturumda kabul edilen kararlar 17 Şubat 1920'deki meclis içtimanda bu sefer açık oturumda “umumen ve müttefikan kabul” sesleri eşliğinde oybirliği ile kabul edilmiştir.⁶²

IV. SON MECLİS-İ MEBUSAN'IN FESHİ VE TBMM'NİN AÇILMASI

Meclis-i Mebusan, Fındıklı Sarayı'ndaki çalışmalarını sürdürürken 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletleri askerleri İstanbul'u resmen işgale başlamıştır. İşgal faaliyetleri çerçevesinde icra edilen tutuklamaların ve girilen çatışmaların sonuçlarından birisi de meclisin tatil kararı alması olmuştur. Bu sonuçlara neden olan olayların ifadesi için öncelikle belirtilmesi gerekir ki işgalin 16 Mart sabah 10.00'da başlayacağı tebliğ edilmesine rağmen harekât gece yarısı başlamıştır. Dönemin gazetelerinin kaydettiği ilk olay, 05.45 saatinde Osmanlı Şehzadebaşı Karakolu'na ani bir baskın düzenlenmesi ve bunun sonucunda 4 Osmanlı askerinin yataklarında şehit edilmesidir.⁶³

Olayların devamında bir işgal birliğinin Meclis-i Mebusan oturumunu bölmesi nedeniyle mecliste büyük bir kargaşa çıkmıştır. Kargaşanın sonunda bir tutanak hazırlanarak Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na sunulmuş ve Rauf Bey ile Kara Vasıf Bey tutuklanmıştır.⁶⁴ Sonraki ilk meclis toplantısında Sinop mebusu Rıza Nur Bey'in verdiği “milletvekillerine sağlanan dokunulmazlığın son bulması dolayısıyla, kutsal görevlerini güvenle sürdürebilecekleri bir durum ortaya çıkıncaya kadar genel birleşimlerin ertelenmesini” öneren taktir oybirliği ile kabul edilerek meclis tatil edilmiştir. Dikkat edileceği üzere 18 Mart günü meclisin aldığı karar bir “askıya alma” kararıdır. Bu kararın meclis üyelerinin mebusluk sıfatlarında bir değişiklik yapmadığı unutulmamalıdır. Yani, mebusluk sıfatına sahip üyeler gerekli çoğunluğa ulaştığı herhangi

⁶² Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Devre: 4, Cilt: 1, s.144-145.

⁶³ Serpil Sürmeli, “Şehzadebaşı Karakolu Baskını ve Olay Mahalline Giren İlk Gazete Tevhid-i Efkâr”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S:45, Bahar 2010, s.103.

⁶⁴ Doç. Dr. Erol Kaya, “**Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı**”, <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=292385> (E.T: 03.01.2018).

bir yerde meşru meclisi oluşturma imkanını ellerinde bulundurmaya devam etmektedir. Fakat padişah 11 Nisan 1920 tarihinde bir irade-i seniyye yayımlayarak bir önceki meclis gibi 1920 meclisini de feshetmiş ve meclis üyelerinin mebusluk sıfatları bu şekilde tartışmalı hale gelmiştir.⁶⁵Kararın alınmasında meclisin Ankara’da toplanma ihtimalinin görülmesi fakat istenmemesinin önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Nitekim TBMM fesih kararından 12 gün sonra 23 Nisan 1920’de Ankara’da teşekkül etmiştir. Bahsedildiği üzere fesih kararı ile tartışmalı hale gelen Meclis-İ Mebusan üyelerinin mebusluk sıfatları, 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM’nin aldığı 1 Sayılı kararda yer alan ve Osmanlı Meclis-i Mebusan üyelerinin de TBMM üyeleri sayılacağı maddesiyle meşrulaştırılmıştır.

Mustafa Kemal, İstanbul’daki tutuklamalarından sonra 17 Mart’ta ordu komutanlarına Anadolu’da bir *kurucu meclis* oluşturulmasının gerekliliğine dikkat çeken genelge taslağı göndermiştir.⁶⁶ Fakat sonrasında konu hakkında silah arkadaşlarıyla yaptığı istişareler sonunda meclisin bu niteliğini “olağanüstü yetkilere sahip bir meclis” (*salahiyet-i fevkaladeyi haiz bir meclis*) olarak değiştirmiştir.⁶⁷ Buradan da anlaşılacağı üzere esasen Mustafa Kemal’in niyetinin, yayınladığı tebliğde meclisin adını rejimi değiştirici bir kurucu meclis (*meclis-i müessesan*) olarak nitelemek olduğunu söylememiz mümkün haldedir. 19 Mart’ta ise “bu olağanüstü yetkileri haiz meclisin” teşekkülü için yapılacak seçimlerin esaslarını düzenleyen ‘intihabat tebliği’ni yayımlanmıştır. Tebliğde, yapılacak olan yeni seçimde her livadan beşer vekil seçilmesinin düzenlenmesi dikkat çekicidir. Bu madde ile birlikte az gelişmiş ve az nüfuslu bölgelerin temsil gücünün arttırıldığını, bu sayede de demokratik/ eşitlikçi bir kimlik yakalandığını belirtmek gerekir. Ayrıca 1919’da seçilen İstanbul Meclis-i Mebusanı’ndan iltihak edecek mebusların da TBMM üyesi sayılacağı kaydedilmiştir. Dikkat edilmelidir ki Mustafa Kemal’in bahsedilen tebliği yayınladığı günlerde Osmanlı Meclis-i Mebusanı için henüz fesih kararı verilmemiş durumdadır, dolayısıyla meclisin hala mevcut olduğunu

⁶⁵ Meclis-i Ayan ise Meclis-i Mebusan dağıldıktan sonra 5 toplantı daha yapmış fakat sonra gerekli görüldüğünde tekrar toplanmak üzere toplantılarına ara vermişlerdir. 1922 yılına kadar maaş almaya devam etmişler İstanbul hükümetinin tasfiyesinden sonra meşru kabul edilen kurumlar arasında sayılmadıkları için mebuslukları düşmüştür. Bkz. Hasan Kendirci, “**Meclis-i Mebusan’dan Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne Kopuş ve Süreklilikler**”, İstanbul: Kitap Yayıncılık, 2009, s.44.

⁶⁶ Erdal Aydoğan/Tansu Barış Mahmutoğlu, “**Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler Ve Karakteristik Özellikleri**”, Tarihîn Peşinde Dergisi, Sa:10, 2013, s.114.

⁶⁷ Bülent Tanör, “**Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**”, sf.230 vd; KENDİRCİ, A.g.e., s.34.

ama tatil durumunda olduğunu ifade edebiliriz. Mebus sıfatları devam eden bu üyelerin Ankara’da açılacak olan ‘olağanüstü yetkilere sahip meclis’in üyeleri sayılacağına açıklanması, aslında ilk dönem TBMM’yi 1920 ve 1919 seçimlerinin beraber oluşturduğunu ifade etmektedir. Sonuçta ilk dönem TBMM’yi iki ayrı seçimin oluşturduğunu (1919/1920) ve üç ayrı kaynağı olduğunu (1920 seçim sandıkları, İstanbul meclisi, mebusların sürgün yerleri) söylemek mümkün haldedir. Bu nedenden ötürü ve beşinci bölümünde değinileceği üzere, I. TBMM’nin bir kurucu meclis olduğunun kabul edilmesi halinde 1919 seçimlerinin “kurucu meclis oluşturucu niteliğinin” de kabul edilmesi gerekmektedir.

Ankara’da kurulacak meclis için yapılacak bu yeni seçimler hızlı cereyan etmiştir. Seçim kararnamesi 19 Mart 1920’de dağıtılmış ve 23 Nisan 1920’de meclisin çalışmaya başlaması için her şey hazır hale getirilmiştir. Sonuçta; toplam 66 seçim çevresinde her livadan eşit ve beş tane olmak üzere 252 (23 Nisan’da Ankara’da bulunan vekil sayısı), bunların yanında son Meclis-i Mebusan’dan gelen 92 ve sürgünden kaçıp gelen 14 mebustan müteşekkil 337 üyeli I. TBMM 23 Nisan 1920’de açılmıştır.⁶⁸ Bu ilk meclisin eski İttihatçılarıyla, Hürriyet ve İtilafçılarıyla, Bolşevikleriyle renkli bir tablo çizdiğini fakat tüm bu farklı görüşlerin milli bağımsızlık ülküsünde birleştiğini görmekteyiz. Ayrıca bu dönemde Osmanlı dönemi siyasi partilerinin kendi faaliyetlerini büyük oranda askıya alarak yeni meclise destek verdiği görülmüştür.⁶⁹

TBMM’nin 24 Nisan 1920’deki oturumunda; Teşkilat-ı Esasi’nin 20 Ocak 1921’deki kabulüne dek adeta geçici anayasa niteliği taşıyacak önemli bir karar alınmıştır. Bahsedilen bu kararda mecliste toplanan milli iradeyi vatanın kaderine hâkim kılmanın esas olduğu ve TBMM’nin üstünde bir güç olmadığı kabul edilmiştir. Padişah ve halifenin durumunun ise memleketin bağımsızlığı sağlandıktan sonra TBMM tarafından belirleneceği kaydedilmiştir. TBMM’nin bu kararının Kanun-i Esasi’nin hükümlerinden farklı bir düzlemde olduğu ve meclisin kendisine Kanun-i Esasi hükümlerince verilmemiş yetkileri tanıdığını görmekteyiz. Bununla beraber Ankara’da açılan TBMM’nin ve üyelerinin kendilerini İstanbul’da kapatılan Osmanlı meclisinin devamı

⁶⁸ AYDOĞAN/MAHMUTOĞLU, **A.g.m.**, s.114; Hasan Kendirci’ye göre ilk TBMM’de 437 üye vardı, bunların 103’ü Meclis-i Mebusan kaynaklıydı Bkz. KENDİRCİ, **A.g.e.**, s.54.

⁶⁹ AYDOĞAN/MAHMUTOĞLU, **A.g.m.**, s.115.

olarak gördüğünü ifade etmemiz gerekir.⁷⁰ Buna bir örnek olarak TBMM'nin aldığı 7 sayılı kanunda; İstanbul Hükümeti'nin imzalayacağı uluslararası antlaşmaları onaylamak şartı ile geçerli saydığını verebiliriz. Gerçekten de Osmanlı meclisinin feshinden on iki gün sonra Ankara'da toplanan ve o meclisin devamı olduğunu algılayan üyelerden müteşekkil meclisin kendi anayasasını hazırlamasına kadar olan süreç hayli ilginçtir. Bir yandan Kanun-i Esasi'ye gönderme yapılarak ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı içtüzüğüne göre çalışılmakta,⁷¹ bir yandan da yukarıda bahsedildiği üzere Kanun-i Esasi'ye aykırı şekilde TBMM'nin üstünde güç olmadığı gibi kararlar alınmaktadır.

Görüldüğü üzere yerel kongrelerin Anadolu'da aldıkları kararların; düzenlenen seçimle oluşan meşru meclis bünyesinde kabul edilmesi, yerel kongrelerde *de facto* nitelikte oluşan 'milli irade'nin *de jure* nitelik kazanmasına yol açmıştır. Sürecin devamında bu meclisin işgal kuvvetlerince basılması ise, yeni bir anayasa hazırlayarak kurucu meclis niteliği kazanacak TBMM'nin Ankara'da toplanabilmesine el vermiştir. Bu başarının arkasında, yerel kongrelerden beri halkın milli mücadele hareketine ülkenin her bölgesinden katılım göstermesinin saklı olduğunu söylemek gerekir. Unutulmamalıdır ki anayasayı hazırlayacak olan asli kurucu iktidar yetkisi 'egemen' güce sahip olanların ellerindedir.⁷²

Tanör'e göre karar üretme ve uygulama süreçlerinde monarşinin ve monarkın rolü sıfırlandığı için 23 Nisan 1920 – 20 Ocak 1921 arasında adı konmamış bir cumhuriyet yönetimi söz konusudur. Buna destekleyici örnek olarak da Sevr Antlaşması'nın İstanbul hükümeti temsilcilerince imzalanmasından sonra TBMM'de konuşan Mazhar Müfit Bey'in "Kanun-i Esasi'nin bu mecliste yeri olmadığı, onun Sevr'i kabul eden hükümete ait olduğu, ihtilal hükümetinin Kanun-i Esasisi olmadığı" şeklinde özetlenebilecek konuşmasını gösterir.⁷³ Dönemin bir hukuki yorumunu da I. TBMM'de Kırşehir vekili olan Müfit Bey yapmıştır. Mecliste mebusluk-memurluk sıfatlarının niteliği ve esasları hakkında olan bir toplanmada: "Bu meclis mebusan mıdır, müessesan mıdır, Kanun-i Esasi'ye uymalı mıdır, halledilemiyor." diyerek kurucu meclis niteliğini tartışmaya açmıştır.

⁷⁰ TBMM üyesi Cemalettin Arif Bey, İstanbul'daki mebusları Ankara'ya Meclis-i Mebusan Reisi imzasıyla davet etmişti. TBMM görüşmelerinde ise mebusan meclisi için "mefsu" ifadesinin geçmesine itiraz etmişti. Bkz. KENDİRCİ, A.g.e., s.32.

⁷¹ KENDİRCİ, A.g.e., s.158.

⁷² GÖZLER, *Kurucu İktidar*, s.26.

⁷³ TANÖR, "Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri", s.235 vd.

Sözlerinin devamında; Kanun-i Esasi’ye uyulacaksa Mebusan Meclisi’nin bir de Ayan’ı olması gerektiğini ifade etmiş ve TBMM’nin hem Mebusan hem de Ayan olduğunu ve hatta padişahın yetkilerini dahi kendisinde topladığını belirterek mebusluk-memurluk esaslarını TBMM’nin takdir etmesi gerektiğini tespit etmiştir.⁷⁴ Müfit Bey’in bu sözlerinden yola çıkarak; 1920 yılında TBMM üyeleri arasında meclisin kurucu iktidarı temsil ettiği ve niteliğinin de bir kurucu meclis olduğu düşüncesinin var olduğunu söylememiz mümkündür.

V. DEĞERLENDİRMELER

I. bölümde izah edildiği üzere devleti oluşturan güce kurucu iktidar denilmekte ve kurucu meclis ise bunun görünüm şekillerinden birini oluşturmaktadır. Kurucu iktidar, hâkim görüşe göre hukuk dışı bir olgu niteliğindedir; olağan toplumsal yaşama düzeninin bozulduğu savaş gibi olağanüstü hallerde ortaya çıkmaktadır. Görünüm şekli olan kurucu meclis ise birkaç ayrı kategoride incelenir, bunlardan birisi *kendiliğinden oluşmuş yasama* organıdır. Bu tür meclis aslında anayasa yapmak için seçilmemekte, fakat sürecin devamında ‘anayasa koyucu’ kimliğine bürünmektedir. Bu teorik açıklamaların uygulamaya yansımalarını dünya anayasa tarihinde görebilmekteyiz. Sözelimi yazının III. bölümünde kısaca değinildiği üzere, I. Dünya Savaşı’nın getirdiği olağanüstü koşullar Almanya’da kurucu iktidarı harekete geçirmiş ve sonuçta anayasa koyucu Weimar Anayasası’nı yürürlüğe koymuştur. Gerçekten de I. Dünya Savaşı’nın getirdiği ekonomik ve sosyal etkiler Almanya’da ciddi bir toplumsal kargaşa sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreç; 9 Kasım 1918’deki devrim ile cumhuriyetin ilanına, 11 Kasım 1918’de Rethondes Ateşkes Antlaşması ile Almanya’nın savaştan çıkmasına, 19 Ocak 1919’da kurucu meclis seçimlerine ve 11 Ağustos 1919’da ise yeni Weimar Anayasası’nın yürürlüğe girmesine yol açmıştır. Savaş; Almanya’da kurucu iktidarın oluşmasına neden olmasının yanında, ayrıca sonunda imzalanan barış antlaşmasındaki ağır yaptırımların bir etkisi olarak birbirinden oldukça farklı Alman siyasi görüşlerinin birleşmesine de yol açmıştır.⁷⁵

III. ve IV. bölümlerinde aktarılan tarihi olayların ışığında, tıpkı Almanya gibi Osmanlı ülkesinde de olağanüstü koşulların kurucu iktidarın teşekkülüne neden olduğunu söylemek gerekir. Bu koşullar, Osmanlı halkının ileride ulus kimliğini bürünmesine yarayacak olan temellerin atılmasına yol açmıştır.

⁷⁴ KENDİRCİ, A.g.e., s.32.

⁷⁵ STORER, A.g.e., s.148.

Halk kitleleri yerel önderlerin öncülüğünde; birçok miting düzenlemiş, grev ve boykot icra etmiş, dernek ve kongre tertip etmiş ve bu gibi yerel eylemlerle işgaller karşısında kendi kaderlerini kendileri belirlemeye girişmiştir.⁷⁶ Özellikle Amasya Tamimi ile başlayan, Sivas Kongresi'nde somutlaşan ve Mustafa Kemal önderliğinde giderek organize olan bu halk hareketi, delegeler aracılığı ile aldığı birtakım kararlarla 'milli yemin'inin çerçevesini ve esaslarını belirlemiş, adeta bir tür toplum sözleşmesi akdetmiştir. Bu yemin, kongre kararları doğrultusunda "milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararlılığının kurtaracağı" ve "kuva-yı milliyeyi amel, irade-i milliyeyi hâkim kılmak" gibi ilkeler üzerinde yükselmiştir. Dolayısıyla hareketin itici gücünün yukarıda izah edilen milli egemenlik ilkesi olduğu söylenebilir. İzah edilen tarihi olaylar silsilesinin devamında, 1920 yılında TBMM toplanmış, ilerleyen süreçte ise yeni bir anayasa yürürlüğe sokulmuş ve böylece kurucu iktidar somut şekilde görünmüştür.

Gerçekten de aktarılan tarihi olayları irdelediğimizde, I. ve II. bölümde tarif edilen kurucu iktidar ve kurucu meclis kavramlarının karşılıklarını bahsi geçen dönemde somut olarak görebilmekteyiz. Şöyle ki; gerek TBMM'nin aldığı 24 Nisan kararları gerek 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda düzenlenen esaslar, kaynağını mevcut düzenin anayasası olan Kanun-i Esasi'den almamıştır. Yani bu anayasal metinleri oluşturan iktidar kendi kendini oluşturmuştur, ona meşruiyet veren veya onu düzenleyen daha eski bir kurum veya kural yoktur. Aynı zamanda 1919 ve 1920 yıllarında yaşanan ve anlatılan işgal koşulları göz önüne alındığında, bu iktidarın olağan dönem toplum düzeninin yok olduğu bir kriz döneminde oluştuğunu ifade etmek gerekmektedir. İktidarın niteliği açısından düşünüldüğünde ise ülkenin birçok farklı bölgesindeki sivil toplum hareketlerinin yaygın desteğinden ve farklı görüşten siyasi partilerin yurdun bağımsızlığı ülküsünde birleştiğinden bahisle toplumun büyük oranda birleştiğinin savunulması da mümkün haldedir. Sonuç olarak bahsedilen dönemde, özellikle 1920 yılında toplanan TBMM'nin çatısı altında anayasal belgelerin kabul edildiği zaman aralığında, bir *kurucu iktidardan* söz edilmesi gerekir. Aynı şekilde, tarif edilmiş olan *kurucu meclis* tanımının karşılığını da 1920 yılında toplanan TBMM'de görebilmekteyiz. Gerçekten de bu meclis, Elster tarafından anayasa yapmak için seçilmeyen fakat sürecin devamında 'anayasa koyucu' kimliğine bürünen meclisler olarak kategorize edilen "kendiliğinden oluşmuş yasama organı" tanımına uymaktadır. Zira TBMM, IV. bölümde detaylandırıldığı üzere anayasa yapmak

⁷⁶ TANÖR, "Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri", s.226.

üzere düzenlenen bir seçim sonucu oluşmamasına rağmen, Kanun-i Esasi'nin yerine yeni bir anayasa yürürlüğe koymuştur.

1919 seçimlerinin “kurucu meclis oluşturucu niteliği” ise anlatılan tarihi olaylar bağlamında ortaya çıkmaktadır. Öncelikle; her ne kadar bu seçimle kurulan ve İstanbul'da Meclis-i Mebusan ismiyle faaliyet gösteren meclis 1920'de ilga edilmiş olsa bile, üyeleri bu ilga kararından önce Mustafa Kemal tarafından yayınlanan TBMM seçim tebliğinde ve ilgadan 12 gün sonra kurulan TBMM'nin aldığı ilk kararda TBMM üyesi sayılmışlardır. TBMM ise 24 Nisan 1920 tarihinde geçici anayasa niteliği gösteren bir karar⁷⁷ almış ve 1921 yılında ise Teşkilat-ı Esasiye adındaki anayasayı kabul etmiştir, dolayısıyla TBMM'nin kurucu iktidarı haiz olduğu söylenmelidir. Ayrıca, belirttiği üzere, 1919 seçimlerinde belirlenen milletvekillerinin seçim bölgelerinin sınırları, günümüz Türkiye'sinin sınırları ile paralellik göstermektedir. Görüldüğü üzere 1919 seçimleri, 1920 yılında toplanan TBMM'ye *doğrudan etki etmiş* ve bu yönüyle de “kurucu meclis oluşturucu niteliği” haiz olmuştur

İkinci olarak; kongreler tarafından Anadolu'da şekillendirilmiş ‘milli yemin’ esaslarının bir kısmı, 1919 seçimleriyle oluşmuş Meclis-i Mebusan'da ‘Misak-ı Milli Beyannamesi’ adıyla kabul edilmiştir. Yazının bundan önceki bölümlerinde aktarıldığı üzere yerel kongre iktidarları Anadolu'da düzenledikleri toplantılar sonucu yayınladıkları belgelerde birtakım ilkeler kabul etmiştir. Mevcut anayasanın yetkilendirmediği bir oluşum tarafından şekillendirildikleri için bağlayıcılığı olmayan bu ilkeler, 1919 seçimleriyle oluşan Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilerek devletin yasama organının bir iradesi olarak hukukilik kazanmıştır. Bu esasların kabul edilmesi kanımızca, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kurucu iktidarın oluşmasına önemli bir katkı sağlamıştır.⁷⁸ Zira yerel kongre iktidarlarının aldığı kararlar, ilerleyen süreçte Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracak olan TBMM'nin anayasal çerçevesinin temellerini oluşturur. Nitekim bu özelliği nedeniyle Misak-ı Milli Beyannamesi, cumhuriyetin kurucu belgelerinden birisi olarak kabul edilmektedir.⁷⁹ 1919 seçimlerinde ağırlıklı olarak ARMH görüşlü mebusların seçilmiş olması ve Meclis-i Mebusan üyelerinin ilerleyen süreçte TBMM

⁷⁷ TANÖR, “Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)”, s.235.

⁷⁸ II. bölümde anlatılmış olan Schmitt'in üçüncü momenti ile bu düşünce arasında bir bağ kurmak mümkün gözükmemektedir.

⁷⁹ Ahmet Mumcu, “Misak-ı Millî ve Anayasamız”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:1, Sa:3, Ankara 1985, s.816.

üyeyi sayılması düşünüldüğünde, bu seçimlerin ve kurduğu meclisin, yerel kongre iktidarları ile TBMM arasında bir *köprü oluşturduğu* görülmektedir. Gerçekten de sayılan nitelikleri haiz bir beyannamenin son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda kabul edilmiş olması, bu meclis ile TBMM ile arasında bir tür ilişki olduğunu işaret etmektedir. Dolayısıyla esasen son Meclis-i Mebusan'ı oluşturmuş olan 1919 seçimlerinin, aynı zamanda 1920 yılında toplanan TBMM'ye *nitelikli bir etkisi* olduğu ve bu doğrultuda da “kurucu meclis oluşturucu niteliğe” sahip olduğu söylenmelidir.

Üçüncü olarak; İstanbul'da toplanacak bir meclisin İtilaf devletlerince dağıtılacağı ihtimaline binaen HT'nin hazırlık yapmış olduğu, hatta bu meclisin dağıtılmasını istendiği savının izah edilmesi gerekmektedir. Yukarıda ifade edildiği üzere Mustafa Kemal aslında meclisin İstanbul dışında bir yerde toplanması gerektiğini düşünmekteydi. Bununla beraber HT toplantılarında oluşan irade üzerine, “mevcut durumun gereklerinden dolayı” meclisin İstanbul'da toplanması kararı alınmıştı. Burada vurgulanması gereken önemli husus; Nutuk'ta da anlatıldığı üzere, HT'nin İstanbul'a gidecek milletvekillerine meclisin dağıtılması ihtimaline binaen hazırlıklı olmaları gerektiği yönünde bir uyarı yapmış olmasıdır. Mustafa Kemal'in de bu ihtimale önceden hazırlanmış olduğunu ve hatta dağıtılma durumunda başkan sıfatıyla meclisi Anadolu'da toplamayı tasarladığını görmekteyiz.⁸⁰ Rauf Orbay, bu konu hakkında hatıratında; “evvelce kararlaştırıldığı üzere Anadolu'da bir meclisin toplanmasının önünü açmak için İstanbul'daki meclisin basılmasını sağladıklarını ve bu kararın 28 Kasım 1919'da bir HT toplantısında alındığını tahmin ettiğini” yazmaktadır.⁸¹ Belirtilmelidir ki; padişahın bir önceki dönem meclisini (1914-1918) kapatması için itilaf devletleri tarafından baskı görmüş olduğu HT üyeleri tarafından bilinmektedir. Ayrıca belirtilmelidir ki 1919 seçimlerinin devam ettiği esnada İngiliz hükümeti 12 Nisan 1919'da aynı günde hem İrlanda hem de Kars Cumhuriyeti parlamentolarını da silah zoruyla dağıtmıştır.⁸² Bu veriler doğrultusunda ve HT'nin 1919 seçimleri ile oluşacak meclisin itilaf devletlerince dağıtılma ihtimaline karşı hazırlık yapmış olduğu hususu göz önüne alındığında, Ankara'da meşru bir kurucu meclis toplanmasının 1919 seçimleri vasıtasıyla sağlanmış olduğu savunulabilir haldedir. Zira seçimlerden kısa süre sonra İstanbul'daki meclisin toplantılarına

⁸⁰ TANÖR, “Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)”, s.338.

⁸¹ Rauf Orbay, “Rauf Orbay’ın Hatıraları 1914-1945”, Haz: Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları, 2005, s.237-240.

⁸² TANÖR, “Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)”, s.334 vd.

ara verme kararı alması, ileride bir zamanda Anadolu’da tekrar toplanmak için hukuki meşruiyet sağlar niteliktedir. Meclisin bu ara verme kararının ertesi günü Mustafa Kemal’in derhal Ankara’da bir meclis toplanması için gerekli yazışmaları yapmaya başlaması da bu savı desteklemektedir. Neticede HT’nin; anlatılan bağlamda henüz 1919 seçimlerinin icra edilmeye başlanmasından evvel Meclis-i Mebusan’ın faaliyetlerine İstanbul’da devam edemeyeceği öngörüsüne sahip olması ve bir yandan da Ankara’da bir meclis toplama hazırlıkları yapmış olması düşünüldüğünde, 1919 seçimlerinin; *TBMM’nin 1920 yılında toplanabilmesi için ortam sağladığı* görülmekte ve bu nedenle de bu seçimlerin “kurucu meclis oluşturucu niteliğinin” olduğu kabul edilmesi icap etmektedir.

SONUÇ YERİNE

Türk Anayasa tarihinin çerçevesinden bakıldığında 19. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayan olaylar silsilesinin, Osmanlı Devleti yapısında anayasacılık düşüncesine uygun bir gelişmeyi ifade ettiğini söyleyebiliriz. Özellikle 1909 yılında gerçekleşen anayasa değişiklikleri ile yasama erki seçimle belirlenen meclise, yürütme erki ise meclise karşı sorumlu olan *heyet-i vükelaya* ait hale gelmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nin rejiminin cumhuriyetin ilanından önce; bir bakıma dönemin İngiltere’indeki düzene benzeyen bir anayasal monarşiye dönüşmüş olduğu, 1909 değişikliklerinden belirgin şekilde gözlenebilmektedir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulması, yeni bir anayasa yapmak üzere seçilen vekillerin, oluşturdukları anayasa metnini kabul etmesi gibi sınırları belirgin tek bir olay ile olmamıştır. Tam manasıyla *kuruluşun izleri*, 1918’deki yerel kongrelerden başlayıp 1921’de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun kabulüne, 1923’te cumhuriyet rejiminin ilanına ve hatta 1924 Anayasası ile beraber özgün anayasanın oluşmasına kadar olan bir sürece yayılmıştır. Bu sürecin sınırlarının net olmamasına önemli bir örnek olarak ifade edilmelidir ki; 1921 Anayasası’nın kabulüne kadar, yani 23 Nisan 1920 ile 21 Ocak 1921 tarihleri arasında, Kanun-i Esasi yürürlükten kaldırılmamıştır. Hem 1919 yılında seçilen Meclis-i Mebusan döneminde hem de 1920 yılında Ankara’da toplanan TBMM’nin 21 Ocak 1921 tarihine kadarki döneminde Kanun-i Esasi yürürlükte kalmaya devam etmiştir. Bu noktada Uluslararası Hukuk öğretisindeki görüşlerin sunduğu bakış açısına dayanarak,⁸³ anayasal anlamda bu iki meclis arasında

⁸³ Uluslararası kamu hukuku öğretisinde siyasal rejim değişikliklerinin yeni devletler oluşturduğu kabul edilmemektedir. Onlara göre “bir devlet hiçbir zaman ortadan kalkmaz” Bkz Dipnot: GÖZLER, **Kurucu İktidar**, sf. 71. İfade edilmelidir ki esasen “devletlerin

“bir tür ilişki”⁸⁴ olduğu ifade edilebilir. Bununla beraber çalışma çerçevesinde esas olarak vurgulanmak istenen husus; 1919 seçimlerinin, kurucu meclis olan ve 1920 yılında Ankara’da toplanmış TBMM’nin teşekkülüne etkisi nedeniyle “kurucu meclis oluşturucu niteliği” haiz olduğudur. Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti’ni inşa eden kurucu iktidarın görünümüleri; TBMM’nin Ankara’da toplanması ve 1921 Anayasası’nın ilanı gibi farklı olaylarda gözlemlenebilmektedir. Bu bağlamda 1919 Meclis-i Mebusan seçimleri, TBMM’nin toplanmasına ve yapısına etki ederek “kurucu meclis oluşturucu nitelik” kazanmıştır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

- ATATÜRK, Mustafa Kemal: **Nutuk**, (Hazırlayan: Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu) 39. Baskı, Çağ Yayınları, İstanbul, 2002.
- CARRE de MALBERG, (Raymond): **Contibution à la théorie generale de l’Etat**, Tome II, Recueil Sirey, Paris, 1922.
- DEMİREL, Yusuf Soner: **Egemenlik Kavramı Ve Klasik Egemenlik Anlayışının Yeni Sınırları**, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.
- EROĞUL, Cem: **Anayasayı Değiştirme Sorunu**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1974.
- GÖZLER, Kemal: **Kurucu İktidar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990.
- GÖZLER, Kemal: **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, 13. Baskı, Ekin Kitabevi, İstanbul, 2013.

varlığı ve sürekliliği bir uluslararası hukuk sorunudur.” Bkz. CAN, **A.g.m.**, s. 110. Bu çalışmanın meseleyi sadece anayasa hukuku açısından değerlendirmeyi hedeflemiş olması nedeniyle bahsi geçen tartışmaya girilmemiştir.

⁸⁴ Makale kapsamında üzerinde değerlendirme yapmamış olduğumuz bu “ilişki” hakkında öğretilerde ileri sürülen bir görüş olarak: “Osmanlı modernleşmesi göz önüne alındığında Cumhuriyet, Osmanlı’nın antitezi değil, devamıdır. Bu bağlamda adı konmamış olsa da Cumhuriyet’in modern devlet projesini, fiili olarak İttihat ve Terakki’nin iktidara gelişi ile başlatmak da olanaklıdır.” Bkz. Bünyamin Bezci, “Cumhuriyetin Kurucu İradesini Modern Devletin Doğası Üzerinden Okumak”, **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Cilt: 50, Sa: 586, 2013, s. 23-37.

- GÜL, Cengiz: **İktidarın Sınırlandırılması ve Hukuk Devleti**, Adalet Yayınları, Ankara, 2010.
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevk: **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004.
- IŞIKTAÇ, Yasemin: **Hukuk Başlangıcı**. Filiz Kitabevi, İstanbul, 2010.
- KARACA, Niyazi: “**Meclis-i Mebusan’dan Büyük Millet Meclisi’ne Geçiş Sürecinde 1919 Genel Seçimleri**” (1995), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- KENDİRCİ, Hasan: **Meclis-i Mebusan’dan Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne Kopuş ve Süreklilikler**, Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- KÜÇÜKKAYA, Hasan: “Şiddeti Doğuran Bir Faktör Olarak Kurucu İktidar Sorunsalı”, **II. Hukukun Gençleri Sempozyumu: Şiddet Döngüsünü Kırmada Hukukun Rolü**, Umut Vakfı Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques: **Toplum Sözleşmesi**, çev., Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.
- STORER, Colin: **Weimar Cumhuriyeti’nin Kısa Tarihi**, çev. Sedef Özge, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- TANÖR, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 24. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.
- TANÖR, Bülent: **Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)**, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- TEZİÇ, Erdoğan: **Anayasa Hukuku**, 13. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2009.

MAKALELER:

- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali: “Halk Ya Da Ulus Egemenliğinin Kuramsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce”, **AÜSBFD**, Cilt: XLI, Sa: 1-4, Ocak-Aralık 1986, s. 131-152.
- ALKAN, Mehmet Öznur: “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Seçim Tarihimizden Manzaralar”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sa: 210, 2011, s. 4-9.
- ATAY, Ender Ethem: Anayasa Kavramının Tanımı, Hazırlanması ve Değiştirilmesi Arasındaki İlişki, **GÜHFD**, Cilt: XII, Sa: 1-2, 2008, s. 503-549.

- AYDOĞAN, Erdal / MAHMUTOĞLU, Tansu Barış: “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler Ve Karakteristik Özellikleri”, **Tarihin Peşinde Dergisi**, Sa: 10, 2013, s. 113-142.
- BEZCİ, Bünyamin: “Cumhuriyetin Kurucu İradesini Modern Devletin Doğası Üzerinden Okumak”, **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Cilt: 50, Sa: 586, 2013, s. 23-37.
- CAN, Osman: “Anayasayı Değiştirme İktidarı ve Denetim Sorunu”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 62, Sa: 3, 2007, s. 110.
- DEMİRKENT, Dinçer: “Anayasal Kuruluş Konusunda Kapanmayacak Tartışma: Hannah Arendt ve Carl Schmitt’te Kurucu İktidar Sorunu”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt.39, Sa: 3, 2015, s. 89-122.
- ELSTER, Jon: “The Optimal Design of a Constituent Assembly”, Engin Saygın (çev.), **AÜHFD**, Cilt: 58, Sa: 2, 2009, s. 415-449.
- GÖZLER, Kemal: “Asli Kurucu İktidar - Tali Kurucu İktidar Ayrımı: TBMM Yeni Bir Anayasa Yapabilir mi?”, Ece Göztepe ve Aykut Çelebi (Editörler), **Demokratik Anayasa: Görüşler ve Öneriler**, İstanbul, Metis Yayınları, 2012, s. 45-61.
- MUMCU, Ahmet: “Misak-ı Millî ve Anayasamız”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: I, Sa: 3, Ankara, 1985, s. 813-830.
- NOHUTÇU, Ahmet / BEKTAŞ, Mücahit: “Yeni Anayasa Tartışmaları Etrafında Kurucu İktidar, Kurucu Meclis ve Referandum Kavramlarının Analizi”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt.5, Sa: 1, 2017, s. 1-23.
- SÜRMEİLİ, Serpil: “Şehzadebaşı Karakolu Baskını ve Olay Mahalline Giren İlk Gazete Tevhid-i Efkâr”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sa: 45, Bahar 2010, s. 103-116.
- TUNA, Serkan: “Son Osmanlı Mebusân Meclisi Seçimleri Sürecinde Siyasî Bir Anket: Türk Kadınına Seçim Hakkı Verilmeli mi?”, **CTAD**, Yıl 12, Sa: 23, 2016, s. 25-52.

DiĞER KAYNAKLAR:

“Türk Anayasa Hukuku Sitesi” <http://www.anayasa.gen.tr/>

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi

